

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Õppekava: Koolieelse lasteasutuse õpetaja

Anne Järving
LASTEAIAGAÕPETAJATE KIRJELDUSED OMA TOIMIMISVIISIDEST LASTE
KONFLIKTIDE KORRAL
Bakalaureusetöö

Juhendaja: hariduse juhtimise lektor, PhD Heiki Krips

Tartu 2019

Resümee

Lasteaiaõpetajate kirjeldused oma toimumisviisidest laste konfliktide korral

Õpetajad puutuvad lasteaias laste konfliktidega kokku igapäevaselt, mistõttu on see teema aktuaalne. Laste vaheliste konfliktide ärahoidmiseks, vähendamiseks või lahendamiseks on igal õpetajal selleks omad tegevused ja meetodid, mida nad kasutavad. Bakalaureusetöö eesmärgiks oli selgitada välja lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal milliseid toimumisviise nad kasutavad laste vaheliste konfliktide lahendamiseks. Konfliktidega toimetulekuviiside õpetamist lastele on vajalik uurida, sest oskus laste konfliktidesse õigeaegselt ja õigel viisil sekkuda on lasteaiaõpetaja töös oluline oskus.

Töös kasutati kvalitatiivset uurimisviisi, kus koguti andmeid poolstruktureeritud intervjuuga, intervjuerides viite erialase kõrgharidusega lasteaiaõpetajat. Uurimuse tulemused näitasid, et õpetajad peavad konfliktide ennetamiseks ja lahendamiseks kõige muu hulgas oluliseks reegleid, kokkuleppeid ja selgitamist. Leiti, et laste konfliktid tekivad peamiselt väheste sotsiaalsete oskuste tõttu, mida saab aga arendada erinevate tegevuste abil. Kuigi Eestis on aktiivne laialt levinud „Kiusamisest vaba!“ programm, ei märkinud seda konfliktidega toimetulekuviisiks viiest õpetajast keegi. Sellest saab järeldada, et intervjueritud õpetajad kasutavad muid lähenemisviise laste konfliktidega toimetulekuks.

Märksõnad: laste konfliktid, koolieelne lasteasutus, õpetajate toimumisviisid

Abstract

Descriptions of Kindergarten Teachers About Their Ways of Dealing with Children's Conflicts

Kindergarten teachers encounter children's conflicts daily. To prevent, reduce or resolve them, each teacher has their own activities or methods for doing that. Therefore, the aim of this bachelor's thesis is to identify, on the basis of the descriptions of the kindergarten teachers, the methods they use to resolve conflicts between children. It is important to research this topic, because the ability to intervene in conflict on time and in a correct manner is important for the child to acquire all the necessary skills to communicate with others in the right way.

A qualitative research method was used in which data was collected with a semi-structured interview, interviewing five nursery teachers with higher education. The results of the study showed that teachers, among other things, attach importance to rules, agreements and clarification to prevent and resolve conflicts. It was found that conflicts are mainly caused by a lack of social skills, which can be developed through various activities. Although Estonia has a widespread "Free of Bullying!" program, no one out of five teachers mentioned this as a way to deal with conflicts. From this it can be concluded that the teachers interviewed use other approaches to resolve children's conflicts.

Keywords: children's conflicts, kindergarten, teachers' methods

Sisukord

Resümee	2
Abstract	3
Sissejuhatus	5
1 Laste konfliktid lasteaias	6
1.1 Laste konfliktide tekkepõhjused	7
1.2 Konfliktide käsitlemine koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas	8
2 Meetodid laste vaheliste konfliktidega toimetulekuks	10
3 Metoodika	14
3.1 Valim	14
3.2 Andmete kogumine	14
3.3 Protseduur	15
3.4 Andmeanalüüs	15
4 Tulemused	17
4.1 Reageerimine konfliktile	17
4.2 Õpetamine	20
4.3 Ennetamine	22
5 Arutelu	24
Tänu sõnad	27
Autorsuse kinnitus	27
Kasutatud kirjandus	28

Sissejuhatus

Et lapsed puutuvad üldjuhul eakaaslastega kokku alles lasteaeda tulles, võivad neil konfliktidega toimetulekuks vajalikud oskused puududa – seda kas erivajaduse, väheste sotsiaalsete või enesekohaste oskuste, väheste sõnade või muude asjaolude tõttu. Siinkohal mängib olulist rolli õpetaja, kes aitab neil edukaks sotsialiseerumiseks reguleerida oma emotsioone, kujundada välja eneseteadlikkust, võtta vastu otsuseid, lahendada probleeme, omandada sotsiaal-emotsionaalseid oskuseid jpm (Denham, 2006). Õpetajal on oluline märgata laste vähesteid oskusi konfliktidega toimetulekuks võimalikult vara, et võtta kasutusele erinevaid ennetavaid meetmeid selle parandamiseks (Tamm, Tõugu, & Talviste, 2014). Mitmetes uurimustes on leitud, et omandades läbi erinevate tegevuste või teistega suhtlemise sotsiaalseid oskusi, on lapsed lisaks konfliktilahendusoskustele kergemini võimelised looma sõprussuhteid, neil on paremad suhted täiskasvanutega, nad tunnevad end enesekindlamalt kui nende eakaaslased ning saavutavad ka koolis paremaid tulemusi (Bowman, Donovan, & Burns, 2001; Izard et al., 2001).

Erinevad autorid on rõhutanud väikestele lastele konfliktidega toimetuleku viiside õpetamise olulisust (Tamm, Tõugu, & Talviste, 2014; Koglin & Petermann, 2011). Käesoleva bakalaureusetöö uurimisprobleemiks on küsimus sellest kuidas õpetada lasteaialastele konfliktidega toimetulekut. Sellest lähtuvalt on bakalaureusetöö eesmärk välja selgitada lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal, milliseid toimimisviise nad kasutavad laste vaheliste konfliktide lahendamiseks.

Lähtuvalt käesoleva bakalaureusetöö eesmärgist püstitati uurimisküsimus: „Kuidas kirjeldavad lasteaiaõpetajad oma toimimisviise, mille abil nad lahendavad nad konflikte laste vahel?“

1 Laste konfliktid lasteaias

Konflikti kui mõistet saab tõlgendada mitmeti, mistõttu on konflikti defineerinud erinevalt. Näiteks on öeldud, et konflikt on kahe inimese vastuoluline arvamus millegi suhtes või ühe inimese tegevuste takistamine teise isiku huvide tõttu (Blank & Schneider, 2011). Chen, Fein, Killen ja Tam (2001) on oma uurimuses öelnud, et konflikt on olukord, kus kaks (või enam) inimest vastanduvad üksteise suhtes nende tegevuste, arvamuste või huvide osas esinevate erimeelsuste tõttu. Lisaks toovad autorid varasematele uuringutele tuginedes välja, et üldjuhul väljenduvad laste konfliktid laste negatiivses käitumises, nagu löömine, hammustamine, lükkamine või sõnaline mõnitamine/solvamine (näiteks teist mõne halvustava nimega kutsumine).

Üldiselt saab eristada kahte viisi konfliktis käitumiseks: ühepoolne, kus domineeriv pool kasutab oma tahtmise saamiseks näiteks füüsilist jõudu ja teise osapoole huve pole arvestatud, ning kahepoolne, kus luuakse kompromisse, peetakse läbirääkimisi ja mõlema osapoole soovide ja huvidega on arvestatud (Verbeek, Hartup, & Collins, 2000, viidatud Singer, Hoogdalem, Haan, & Bekkema, 2012 j). Jõu kasutamine, löömine, lükkamine, hammustamine, esemete löhkumine/loopimine jms on kõige sagedasem just 2-3-aastaste poiste seas. Vanuse kasvades väheneb füüsiline agressioon, arenevad laste sotsiaalsed oskused ja paraneb kõne, mis aitab kaasa konfliktide lahendamisele või nendest hoidumisele. Samuti on uuringud näidanud, et agressiooni episoodide pikkus väheneb 2-5 eluaasta jooksul (Cummings, Iannotti, & Zahn-Waxler, 1989).

Kui esineb ühepoolne konfliktis käitumise viis ja laps on kellegi suhtes agressiivne, võib see olla juhtum, kus laps väljendab enda rahulolematust agressiivse käitumisega, sest ta ei oska ennast muul moel väljendada. Bakeman ja Brownlee (1982) uuringust selgub, et kuigi 3-4-aastastel lastel on konfliktide esinemissagedus väiksem kui 1-2-aastastel lastel, esineb kõige vähem konflikte just koolieelikute seas. Koglin ja Petermann (2011) on aga oma uurimuses väitnud, et peamiselt tekivad lasteaias järgmised konfliktid: tahtlikult millegi löhkumine, kellelegi haiget tegemine ja võitlus mänguasjade üle.

Rosenthal ja Gatt (2010) ütlevad, et konflikt on kui sotsiaalne õppetund, mis ei õpeta ainult neid, kelle vahel on konflikt, vaid tegelikkuses õpivad sellest ka teised eakaaslased, kes on konkreetset konflikti tunnistanud (nt rühmaruumis). Selle tõttu on õpetajatel vaja kaasata selle lahendamisse mitte ainult asjaosalised, vaid ka konflikti tunnistajad. Sellisel juhul

saavad õpetajad kasutada konfliktilahendusvõtteid, mis aitavad õppida üksteise huvidega arvestamist (Rosenthal & Gatt, 2010, viidatud Singer et al., 2012 j).

Koolieelik, 4-6-aastane laps on juba teadlik tegutseja inimsuhetes. Ta saab aru, et ta on võimeline juhtima omaenda käitumist ning mõjutama ka teiste oma. Selles vanuses on aktuaalne ka sõprussuhete otsimine, tülitsemise ja leppimise harjutamine, võimu omamine ning teise inimese tahtmise aktsepteerimine (Cacciatore, 2015). Vähesed sotsiaalsed oskused (mis omakorda võivad esile kutsuda käitumishäireid ja konfliktide tekkimist eakaaslastega) on väikelaste seas konfliktide lahendamisel murekohaks. Siinkohal ongi koolieelne iga arengustaadium, kus lapsed hakkavad omandama sotsiaal-emotsionaalseid oskusi (*social-emotional skills*), mis vähendab konflikte laste seas (Koglin & Petermann, 2011; Miller & Almon, 2009). Laste sotsiaal-emotsionaalsed oskused hõlmavad endas peamiselt laste eneseregulatsioonioskust (oskus kontrollida oma käitumist), emotsionaalseid oskuseid, probleemilahendusoskuseid ning suhtlemisoskust. Lastel, kellel on ebapiisavad emotsionaalsed oskused ja raskused konfliktide lahendamisel, on täheldatud käitumiskasvatusprobleemid eakaaslastega suhtlemisel. Arvestades, et koolieelne iga on arenguetapp (ning optimaalseim aeg õpetamiseks), mil lapsed hakkavad omandama mitmeid sotsiaal-emotsionaalseid oskuseid, on neile õpetamiseks loodud erinevaid konflikte ennetavaid programme, mis õpetavad lastele sotsiaal-emotsionaalseid oskuseid ning probleemilahendust. Nende programmide tulemusel vähenevad ka käitumiskasvatusprobleemid ja arenevad sotsiaalsed oskused, ennetamaks käitumiskasvatusprobleemide muutumist jäävaks probleemiks (Koglin & Petermann, 2011).

1.1 Laste konfliktide tekkepõhjused

Jordan ja Le Métails (1997) uuringutest on selgunud, et laste konfliktide tekke ja käitumiskasvatusprobleemidega on seotud nende vähesed sotsiaalsed oskused. Clarke, McLaughlin ja Aspdén (2017) on öelnud, et laste vahelised konfliktid on nende jaoks hea ja loomulik võimalus omandada sotsiaal-emotsionaalseid oskuseid, kus lapsed õpivad suhtlema, pidama läbirääkimisi, mõistma ja reguleerima oma emotsioone ning mõistma ka teiste perspektiivi, et inimesed on erinevad. Laste jaoks, kelle sotsiaal-emotsionaalsed oskused ja kõne on alles arenemisjärgus, on konfliktid komistuskiviks, mida on algselt raske ületada. Kui konflikt toimub, oleneb nende õpikoht siiski lastest endist, konfliktist, emotsioonidest ning täiskasvanu/vastutaja reaktsioonist või tagasisidest (Clarke et al., 2017).

Tihti esineb konflikte, kus laps on kellegi vastu agressiivne. Selline käitumine või eneseväljendusviis võib välja kujuneda näiteks siis, kui laps puutub kokku agressiivsuse ja vägivallaga – olgu selleks kodu, sõbrad, kool/lasteaed, televisioon, mängud vm – lapsed hakkavad nähtut/kogetut matkima (Huesmann, 1986).

Väidetakse, et agressiivselt käituvate laste vanemad võivad sellist käitumist pidada normaalseks ning mingil määral konkreetsetes olukordades vägivalda isegi eeldada. Vägivaldne käitumine soodustab riski, et laps jääb maha sotsiaalses arengus ja on agressiivne ka edasises elus (Cairns, 1996). Uurimustest on selgunud, et lapsed, kes käituvad konfliktide korral agressiivselt, kasutavad samu strateegiaid ka suuremaks kasvades, pidades sellist käitumist normaalseks. Küll aga lapsed, kes on seltsivamad ja sotsiaalselt arenenumad, on võimelised rohkem olukordi analüüsima, leidma lahendusi ja olema ettenägelikumad. Sellegipoolest on leitud, et kui olukord on agressiooni provotseeriv, ei erine agressiivsemad ja sotsiaalsemad lapsed oma käitumise poolest oluliselt – küll aga ei ole agressiivsemad lapsed võimelised leidma agressiivsele käitumisele alternatiive (Keltikangas-Järvinen, 1988).

Moffitt, Caspi, Rutter ja Silva (2001) uuring on näidanud, et lapse sugu mängib samuti olulist rolli konfliktide tekkes. On selgunud, et tüdrukud tulevad konfliktidega paremini toime kui poisid, sest nende areng on kiirem poiste omast. Tänu sellele tekib tüdrukutel konflikte vähem, sest nende eneseväljendus ning kognitiivsed oskused on eakaaslastest poistest paremad. Lisaks on lähedaste sõprussuhete loomine tüdrukutele olulisem (Bukowski, Hoza, & Boivin, 1994, viidatud Salvas et al., 2014 j), kui samal ajal on poiste sõprussuhetes oluline üksteisega võistlemine (Maccoby, 1990). Kuigi sõprussuhete loomine on laste jaoks oluline sotsiaalne oskus, ei too see endaga alati kaasa häid suhteid. Kui üks või mõlemad lapsed sõprussuhtes on agressiivne, soodustab see jällegi konfliktide teket (Snyder et al., 2008).

1.2 Konfliktide käsitlemine koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008) on välja toonud erinevad oskused, mida 6-7-aastane laps peaks olema kooli minnes omandanud.

Sotsiaalsete oskuste all välja toodud järgmised punktid: „Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6-7-aastane laps: püüab mõista teiste inimeste tundeid ning arvestada neid oma käitumises ja vestluses; oskab teistega arvestada ja teha koostööd; saab aru oma-võõras-ühine tähendusest; teeb vahet hea ja halva käitumise vahel“ (Koolieelse lasteasutuse..., 2008, § 14).

Kui need oskused ja teadmised on omandatud, võib öelda, et juba selle võrra vähem tekib laste vahel konflikte, sest tihti tekivad konfliktid just asjade jagamisel või mittejagamisel. Nagu töös eelnevalt mainitud (1.1 Sotsiaal-emotsionaalsed oskused), on Clarke jt (2017) öelnud, et laste õpikoht konfliktides oleneb suuresti täiskasvanu tagasisidest/reaktsioonist. Seetõttu on § 15 „Enesekohased oskused“ all kirjas punkt: „Õppe- ja kasvatustegevuse tulemusel 6-7-aastane laps oskab erinevates olukordades sobivalt käituda ning muudab oma käitumist vastavalt tagasisidele”. Selle oskuse võivad lapsed omandada läbi konfliktide, mis omakorda aitab konflikte suuresti ära hoida ning ka lahendada (Koolieelse lasteasutuse..., 2008, § 15).

Eestis on 80% lasteaedadest ja 20% koolidest aktiivne programm „Kiusamisest vabaks!“, mis keskendub lastele vanuses 3-10. See on kiusamist ennetav programm, mis edendab sotsiaalseid oskuseid. Programmi, mille sümboliks on Sõber Karu, põhiväärtusteks on sallivus, hoolivus, austus ja julgus (Kiusamisest vabaks, s.a.). Populaarsemad on konfliktilahendusprogrammid aga mujal maailmas, näiteks Ameerika Ühendriikides (Sandy & Boardman, 2000). Kuid konfliktilahendusprogrammide kõrval on leitud laste sotsiaalsete oskuste arendamiseks ka teisi tõhusaid viise. Mäng ja regulaarne eakaaslastega suhtlemine (ehk loomulikud tegevused) probleemide lahendamisel võivad olla veelgi tõhusamad viisid õppimise edendamiseks, sest mängude jooksul tekivad konfliktid väga kergesti (Broadhead, 2009). Selliseid konflikte on väikelastel väga oluline kogeda, sest nende jooksul õpivad nad sotsiaalseid suhteid, sotsiaalseid ”reegleid” ning lahendama ka edasisi konflikte. Reeglid, mida nad konfliktide lahendamisel/kogemisel õpivad, on näiteks esemete jagamine, kus neil palutakse austada teiste vara kui ka mänguasju teistega jagada. Selliste reeglitega võivad lapsed õppida sotsiaalseid oskusi nagu mitte teistelt asju ära võtta, vaid selle asemel mängida näiteks kordamööda ja/või koos. Füüsilise konflikti puhul saab õpetada reegleid nagu „ära löö teist“, mis õpetab neid austama teise inimese isiklikku ruumi ning privaatsust (Singer & De Haan, 2007).

On leitud, et laste konfliktid eakaaslastega ei tähenda ainult halba. Neid võib isegi lugeda laste elu vajalikuks osaks, sest need aitavad kaasa laste sotsiaalsele ja kognitiivsele arengule ning aitavad õppida reguleerima oma käitumist ja suhtlema teistega sobivalt (Aram & Shlak, 2008; Shantz, 1987).

2 Meetodid laste vaheliste konfliktidega toimetulekuks

Selleks, et ennetada pingeid, konflikte ja ebaturvalist õhkkonda rühmas, peaksid õpetajad olema kursis erinevate konfliktienetusmeetoditega ning neid ka praktiseerima. Et last saaks õpetada iseseisvalt probleeme lahendama, peab õpetaja arvestama oma keelekasutuse ning õpetamismeetoditega. Rakendama peaks lapsest lähtuvat kasvatust (NAEYC, 2009), mis julgustab lapsi kasutama sõnu selle asemel, et konflikte füüsilisel või emotsionaalsel tasandil lahendada (nutmine, löömine jms) (Gestwicki, 1999, viidatud Wohlwend, 2007 j).

Konfliktide korral peaksid õpetajad jääma neutraalseks, olema toetavad mõlema osapoolle jaoks ja julgustama kompromissi teket (Wohlwend, 2007). Abiks on toetav sekkumisstrateegia (*facilitative mediating intervention strategies*) ehk õpetaja abil laste tunnete väljendamine/nende mõistmine, tekkinud probleemi välja selgitamine, sellele lahenduse mõtlemine, kompromissi leidmine ning hilisem toetus, kui lapsed seda vajavad. Siinkohal käituvad õpetajad kui sekkujad, kes abistavad lastel eakaaslastega konflikte lahendada (Adalbjarnardottir, 1999). Seda kasutatakse laste iseseisvuse edendamiseks, aidates lastel mõista, et nende mõtted, ideed ja tunded on erinevad teiste omadest (Chen, 2003).

Õpetajad on tihti ekslikult keskendunud süüdlase leidmisele ja lapse karistamisele väärteo/konflikti korral selle asemel, et pöörata tähelepanu mõlemale asjaosalisele. Uuringutest selgub, et laste huvi sõprussuhete loomisse on märkimisväärne stiimul kasutamaks kahepoolseid strateegiaid. Seetõttu peaksid õpetajad olema toeks sõprussuhete loomistel süüdlase väljaselgitamise asemel (Singer et al., 2012).

Mitmete autorite poolt on välja pakutud erinevaid konfliktide lahendamise meetodeid nagu julgustamine, „Imago“ meetod, rollimängud, vestlused lastega kui ka „konfliktinuku“ meisterdamine. Sellegipoolest on lapsed võimelised konflikte ka mõnel määral iseseisvalt lahendama (Killen & Turiel, 1991, viidatud Killen & de Waal, 2000 j). Neid toetavad erinevad õpitud meetodid, kuidas konfliktidega toime tulla – näiteks dialoogi pidamine. Konfliktide tekkimine lasteaiaaas aitab lastel õppida reguleerima enda käitumist ning suhtlema teistega sobivalt, mis ühtlasi arendab sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi (Aram & Shlak, 2008).

Suhtlema julgustamine

Uurimustest selgub, et õpetajatel ja lastevanematel soovitatakse julgustada lapsi omavahel suhtlema või muul kujul koos tegutsema (nt mängima), et arendada nende sõprussuhte loomise oskust ning ennetada/pidurdada häbelikkust (Phillipsen, Bridges, McLemore, & Saponaro, 1999). Selle abil saab arendada nende sotsiaalseid oskusi ning sobivat käitumist teiste inimeste suhtes (Browning, Davis, & Resta, 2000).

Imago meetod

Aram ja Shlak (2008) viisid läbi oma uurimuse kasutades „turvalise lasteaia“ programmi Hendrix (1990) kirjeldatud Imago meetodi põhimõtteid, mille abil on võimalik arendada laste suhtlemisoskusi. Programmi põhimõtted näevad ette sotsiaalsete oskuste arendamist ja usalduse saavutamist inimeste vahel, et kõik tunneksid end lasteaiakeskkonnas turvaliselt. Imago meetodit kasutades aitab õpetaja peale konflikti tekkimist dialoogi pidades lastel omavahel suhelda. Selle eesmärk on aidata lastel dialoogi pidades väljendada nende mõtteid ja tundeid ning kuulata ka teis(t)e mõtteid ja tundeid, mis omakorda aitab neil mõista iseend ja ka teisi, et mis pani last nii käituma või tundma konflikti tekkides (Aram & Shlak, 2008). Seda programmi läbi viies näitasid uuringud, et õpetaja juhendamisel on võimalik laste suhtlemisoskusi oma eakaaslastega arendada. Toodi välja, et üheks raskuseks lasteaias on efektiivse arutelu loomine gruppis. Paljudel lastel on raskusi enda väljendamisega ja teiste kuulamisega, mistõttu on õpetajatel raskusi luua tulemuslikku suhtlust laste vahel, kui on vaja lahendada konflikte ja/või arusaamatusi (Hendrix & Hunt, 1997, viidatud Aram & Shlak, 2008 j).

Rollimängud

Konflikte saab ära hoida ka rollimängude kaudu. Rollimängud on oluliselt seotud sotsiaalsete oskustega, kus mängijad võtavad rolle ja mängivad seda matkides. Sellised mängud eeldavad aga suhtlemist ja koostööd laste vahel, areneb loovus, mõtlemine ja sotsiaalsed oskused. Tänu sellele, et laps võtab kellegi teise rolli ja hakkab teda mängima, õpib ta nägema maailma teisest vaatenurgast teise silmade läbi. Lisaks on rollide jaotamisel vaja pidada läbirääkimisi, mis võivad kulmineeruda ka vaidluseks (Niilo & Kikas, 2008). Näiteks on Koglin ja Petermann (Koglin & Petermann, 2006, viidatud Koglin & Petermann, 2011 j) ühe ennetamisprogrammi raames viinud läbi „käitumistreeningu“ (*behavioural training*), mis on loodud õpetajatele, kes saavad selle abil ennetada agressiivset käitumist ja/või häbelikkust laste vahel. Selle „käitumistreeningu“ jooksul mängitakse läbi üks konfliktiolukord, kus

selleks kasutatakse kahte nukku. Seal saavad lapsed näidata erinevaid võimalusi, kuidas antud olukorda lahendada, mille jooksul on võimalus lastel õppida, et millegi saavutamiseks või saamiseks on vaja käituda sobilikult, näiteks kedagi viisakalt paludes. Lapsi ka tasustatakse – nad saavad treeningus osalemise eest motivaatorina klepsu iga korra (rollimängu) eest. Kuna kõnealust rollimängu viiakse läbi korduvalt, on iga kleps osa pildist, mis peaks lõpuks moodustama ühe terviku. Nad teenivad pildi välja, kui nad panevad „etenduste“ ajal tähele. Vajadusel antakse neile nn meeldetuletuskaarte, mis näitavad, kuidas on sobilik mingis konkreetses olukorras käituda (nt istu ja pane tähele). Kleepse ei jagata aga iga kord – kui lapsele on tegevuse käigus antud sobimatu käitumise eest nt punane kaart, siis laps klepsu välja ei teeni. Õige käitumise korral antakse talle roheline kaart. Uuringu hüpoteesiks on, et treeningud läbinud laste käitumine ja sotsiaalsed oskused paranevad. Tulemustest võib välja lugeda, et laste emotsionaalsed ning prosotsiaalsed oskused, suhted eakaaslastega ja koostööoskused paranesid (Koglin & Petermann, 2011).

Päeva alustav vestlus tunnetest või sündmustest (Check-In)

Hommikuring on igapäevane programm lasteaias päeva alustamiseks, kus lapsed tulevad kokku ning vesteldakse omavahel mingil kindlal teemal. Küll aga on tihti hommikuringides kindlad rutiinid, kuidas seda alustatakse. Heydenberk ja Heydenberk (2007) on loonud kiusamisvaba programmi, mis sisaldab endas erinevaid tegevusi – üks nendest tegevus hommikuringis/enne tundi. Nemad nimetavad seda „Check-in“ meetodiks, ehk nn päeva ettevalmistus. Iga laps väljendab end mina-vormis („mina tunnen...“), räägib oma tunnetest või hiljutistest sündmustest – kuidas need on teda tundma pannud. Näiteks külastusest vanaema juurde, sünnipäev või sootuks lemmiklooma surm. Küll aga võivad nad rääkimisest ka keelduda. Selline tegevus julgustab lapsi avastama oma tundeid ja emotsioone ning neid sobival viisil väljendama ka teistele. Näiteks: „Ma kardan, sest ma lähen täna arsti juurde süsti tegema“ või „Ma olen rõõmus, sest me lähme täna perega ujuma“. Sellele vaatamata ei või aga lapsed kasutada mina-kõne rääkides kellestki teisest või kedagi süüdistades, näiteks: „Ma olen vihane, kui Mari minu üle naerab.“ Lisaks on selles arutelus „keelatud“ liigselt kasutatud sõnad nagu väsinud, unine, külm, palav, mis kirjeldab füüsilist seisundit mitte lapse emotsioone või tundeid. Kuigi selle meetodi esmane eesmärk oli suurendada laste afektiivset sõnavara, eneseteadvust, emotsioone ja mina-kõne, aitab see meetod ka lastel suurendada empaatiavõimet ja teiste tunnete mõistmist. Uuringud on näidanud, et selline tehnika suurendab laste empaatiavõimet ja seob neid eakaaslastega (Heydenberk & Heydenberk, 2004, viidatud Heydenberk & Heydenberk, 2007 j).

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas on enesekohaste oskuste paragrahvi all välja toodud järgnev punkt: „Suudab oma emotsioone kirjeldada ning tugevaid emotsioone, nt rõõmu, viha, sobival viisil väljendada.“ (Koolieelse lasteasutuse..., 2008, § 15). Nimetatud tegevus (*Check-in*) on potentsiaalne võimalus nende enesekohaste oskuste arendamiseks.

Ilusate sõnade nukk (Peaceable Being)

Lastegrupp teeb elusuuruses paberist/kartongist nuku või piparkoogi. Neil palutakse nimetada erinevaid positiivseid ja negatiivseid käitumisviise, mis õpetaja ka üles kirjutab. Iga negatiivse sõna (nt lükkamine, löömine, solvamine) kohta palutakse neil välja mõelda vastupidine, alternatiivne positiivne käitumisviis, näiteks ilusate sõnade ütlemine (komplimentide tegemine – oleneb laste sõnavarast) ja kirjutada need nukule. Nuku saab hiljem kleepida seinale, mis on igapäevaseks meeldetuletuseks lastele, milline käitumine on hea ja milline halb. Samuti saab nukku kasutada arutelul lastega, kus vaadatakse nukku ning arutletakse erinevate käitumiste üle, mis on nukule kirjutatud (Heydenberk & Heydenberk, 2007). Selline tegevus sobib pigem algklassidele või vanematele lastele lasteaia, kes oskavad kirjutada ja lugeda.

Eelnimetatud meetodid nagu „Ilusate sõnade nukk“ (*Peaceable Being*) ja „Päeva alustav vestlus tunnetest või sündmustest“ (*Check-In*) kiideti kõikide Heydenberk ja Heydenberk (2007) uurimuses läbi viidud meetoditest parimateks/tõhusamateks neid tegevusi läbi viinud õpetajate poolt. Kommenteeriti, et sellised tegevused soodustasid positiivseid muutusi rühmas ning edendasid laste sõnavara konfliktide lahendamisel. Näiteks tuli kasuks pidevalt nähtaval olev „Ilusate sõnade nukk“, mis tuletas lastele õpitut meelde. Tegevused läbi teinud lapsed muutusid üksteise suhtes tolereerivamaks ning õppisid kasutama mina-kõne.

3 Metoodika

Bakalaureusetöös kasutati kvalitatiivset meetodit, kus oli põhiideeks välja selgitada õpetajate arusaamad, selgitused ja kogemused, mistõttu ehitati üles küsimused koos suunavate lisaküsimustega, mis aitaksid intervjueeritavatel laiemalt mõelda või põhjalikumalt vastata. Töö eesmärgiks on selgitada välja lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal milliseid toimimisviise nad kasutavad laste vaheliste konfliktide lahendamiseks.

Püstitati uurimisküsimus:

1. Kuidas kirjeldavad lasteaiaõpetajad oma toimimisviise, mille abil lahendavad nad konflikte laste vahel?

3.1 Valim

Töö uurimusliku osa koostamiseks kasutati eesmärgipärast valimit, kuhu valiti õpetajate soovitude abil 5 uuritavat tingimustega, et neil on vähemalt 5 aastat tööstaaži. Uuritavatel on lasteaiaõpetajastaaži 5-25 aastat ning neil kõigil on erialane kõrgharidus. Enne intervjuude algust teavitati intervjueeritavaid ka töö teemast ja eesmärgist. Õpetajatele tagati konfidentsiaalsus, mistõttu on töös kasutatud pseudonüüme Õpetaja 1, Õpetaja 2, Õpetaja 3, Õpetaja 4 ja Õpetaja 5.

3.2 Andmete kogumine

Bakalaureusetöö jaoks koguti andmeid poolstruktureeritud intervjuu abil, mille koostades lähtuti töö eesmärgist ning uurimisküsimusest. Küsimused ning suunavad lisaküsimused olid eelnevalt ette valmistatud, kuid lisaküsimuste kasutamise vajalikkus selgus alles intervjuu käigus olenevalt sellest, kas õpetajat oli vaja suunata, et ta vastused oleksid põhjalikumad või annaksid rohkem informatsiooni. Intervjuusid salvestati diktofoniga, milleks küsiti igalt õpetajalt enne luba. Iga intervjueeritav vajab mingil määral suunamist, et nad räägiks täpsemalt oma kogemustest, milliste laste vaheliste konfliktidega on nad lasteaias kokku puutunud ning mida on nad nendega toime tulemiseks teinud. Vajadusel kasutati ka ümbersõnastamistehnikat. Uurimuse usaldusväärsuse tagamiseks viidi läbi kaks prooviintervjuud, et vajadusel küsimusi muuta või koostada abistavaid/suunavaid küsimusi.

Õpetajatelt, kellega viidi läbi prooviintervjuud, küsiti ka soovitusi intervjuuküsimustele, et saada hinnangut just vastaja poolt. Küsimused olid järgnevad:

1. Mida tähendab sinu kui lasteaiaõpetaja arvates mõiste „konflikt laste vahel“?
(seleta, too näiteid, milline näeb konflikt välja)
2. Milliseid konflikte on sinu töös laste vahel esinenud? Palun kirjelda iga konflikti ja kuidas oled selle puhul toiminud?

3.3 Protseduur

Intervjuuküsimused koostati 2019. aasta märtsis ja aprillis ning viidi nende kohendamiseks läbi ka kaks pilootintervjuud. Pilootintervjuud viidi läbi 2019 aprillis, milleks eelnevalt teavitati valitud õpetajaid. Enne intervjuu läbiviimist anti uuritavale ka info, mis teemal neid intervjuueeritakse. Kõik intervjuud viidi läbi lasteaias, kus õpetajad töötavad ning ajal, mis neile ja töö autorile sobis.

Peale intervjuude läbiviimist need transkribeeriti Alumäe, Ottoka ja Asadullah (2018) veebipõhise kõnetuvastusprogrammi abil ning kuulates helisalvestit, tehti ka parandusi ja veenduti vormistuse korrektsuses. Saadud andmed analüüsiti käsitsi 2019 maikuus.

3.4 Andmeanalüüs

Andmete analüüsimisel kasutati induktiivset sisuanalüüsi. Esmalt intervjuude helisalvestid transkribeeriti ning seejärel analüüsiti andmed käsitsi. Transkribeerimisel kasutati õpetajate nimede asemel eelnimetatud pseudonüüme. Vastavalt töö eesmärgile ja uurimisküsimusele moodustati andmeanalüüsi käigus alakategooriad, millest omakorda moodustati üldkategooriad ning peakategooria, milleks oli „Õpetajate toimimisviisid laste konfliktide korral“. Üldkategooriateks olid „reageerimine konfliktile“, „õpetamine“ ja „ennetamine“. Kokku oli alakategooriaid 19, üldkategooriaid 3 ning peakategooriaid 1. Tulemused on esitatud tabelis 1 (lk 16).

Tabel 1. Andmeanalüüsil eristunud alakategooriad, üldkategooriad ning peakategooria.

Alakategooriad	Üldkategooriad	Peakategooria
Reeglite meelde tuletamine lastele	Reageerimine konfliktile	Õpetaja toimimisviisid laste konfliktide korral
Õpetaja individuaalne vestlus lapsega		
Arutelu koos lastega juhtunu mõtestamiseks		
Laste läbirääkimisele suunamine		
Eeskuju näitamine lastele rollimängu abil		
Tunnetest rääkimine lastega		
Mitte sekkumine konflikti		
Kokkulepete meelde tuletamine lastele		
Õpetaja järjekindel suhtumine		
Kehtestamine	Õpetamine	
Reeglite õpetamine lastele		
Laste suhtlema ja küsima julgustamine		
Lastele näidete toomine käitumise mõistmiseks		
Lastele selgitamine, kuidas peaks käituma		
Selgitamine, mis juhtub, kui midagi teed		
Julgustamine enda eest seisma	Ennetamine	
Kokkulepete tegemine koos lastega		
Kokkulepete tegemise õpetamine lastele		
Sotsiaalsete oskuste õpetamine		

4 Tulemused

Intervjuude tulemusena tuli välja, et õpetajad tõlgendavad laste konflikte erinevalt. Kuigi enamasti nimetati just mänguasjade äravõtmisi ja laste vahel tekkinud arusaamatusi, tõlgendati laste konflikti ka kui füüsilise ja vaimse vägivallana, sealhulgas löömine, hammustamine, narrimine, lükkamine jne.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada välja lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal milliseid toimumisviise nad kasutavad laste vaheliste konfliktide lahendamiseks. Seetõttu on järgnevalt välja toodud erinevad tegevused, mida on õpetajad oma töös kasutanud, kui laste vahel on tekkinud konflikt.

4.1 Reageerimine konfliktile

Andmeanalüüsil jagunes üldkategooria „Reageerimine konfliktile“ üheksaks alakategooriaks: reeglite meelde tuletamine lastele, õpetaja individuaalne vestlus lapsega, arutelu koos lastega juhtunu mõtestamiseks, laste läbirääkimisele suunamine, eeskuju näitamine lastele rollimängu abil, tunnetest rääkimine lastega, mitte sekkumine konflikti, kokkulepete meelde tuletamine lastele ja õpetaja järjekindel suhtumine.

Reeglite meelde tuletamine lastele. Õpetajad tõid välja, et reeglid mängivad konfliktide tekkes ja lahendamisel suurt rolli. Kui ei oleks reegleid, oleks ka rohkem konflikte. Selleks et igapäevaselt ei peaks õpetaja konfliktide lahendamisega tegelema, piisab mõningates olukordades vaid reeglite meelde tuletamisest lastele. Ühest intervjuust tuli välja, et tihti piisab ka lapse poole vaatamisest ning juba saab laps aru, mis on valesti või mida peaks ta teisiti tegema ning parandab end. Lisaks öeldi, et tihti annab õpetaja lastele vaid ühe konkreetse hoiatuse, sest tegelikkuses lapsed teavad, millised on kokkulepitud reeglid. Kui laps kordab reeglitevastast tegevust, teda enam ei hoiatata ning ta suunatakse tegevusest kõrvale.

Õpetaja 1: /.../ põhiline ongi liivaloopimiste puhul, et siis küll lähed, ütled konkreetselt, et kui sa loobid liiva, siis sa tuled ära siit. Ja kui üks kord ei aita see keelamine, siis ta teinekord tulebki ära. Et me ei räägi mitu korda. Kui ühe korra ütled ära ja teist korda peaks jälle keelama, siis tegelikult ma võtan ta käe kõrvale, me läheme kõndima. Ja pärast saab ta siis vabadusse.

Õpetaja individuaalne vestlus lapsega. Kui õpetajatelt küsiti, et milliste konfliktide puhul nad kindlasti sekkuvad, oli enamjuhul vastuseks, et juhul, kui konflikt muutub agressiivseks ja on ohtlik lapse elule või tervisele. Selliste konfliktide puhul toodi välja, et eelkõige viiakse laps konfliktist eemale rahulikumasse keskkonda, lastakse tal rahuneda ning seejärel peab õpetaja temaga individuaalse vestluse, kuni laps mõistab olukorda ja oma käitumist.

Arutelu koos lastega juhtunu mõistmiseks. Kui tegemist on konfliktiga, kus üht last tõrjutakse grupi poolt, on õpetajad välja toonud, et sellisel juhul peaks ette arutlema mitte ülekohut saanud lapsega, vaid terve grupiga, kes talle ülekohut tegid. Grupilt tuleb küsida, et mida tunneksid nemad, kui neile nii tehakse, nagu nemad teisele tegid – panna nad ülekohut saanud lapse olukorda. Lisaks toodi näide lapsest, kes ei ole eestlane. Rühmas tekivad konfliktid, kus tuuakse esile tema tumedam nahatoon või võõras keel, mida räägib ühe lapsevanemaga. Ka sellisel juhul võetakse ette arutelu koos lastega, kus arutletakse teemal, et kõik on erinevad ning peaksid selle üle uhkust tundma – keegi ei ole kellestki parem. Abivahendina on kasutatud ka maailmakaarti. Samuti on õpetaja peale mingite konfliktiolukordade kutsunud terve rühma kokku istuma ning tõstatanud teema, mis just juhtus. Esmalt räägib ta sellest, mida ta nägi ning selgitab lastele, mida tunneb, kui lapsed on nii käitunud. Küsib neilt, kas selline käitumine on hea ning mida peaks tegema teisiti. Arutelu lõppedes arutletakse läbi kokkulepped ja reeglid ning vajadusel seda korratakse.

Õpetaja 2: /.../olen võtnud maailmakaardi, näidanud, toonud näiteid, et igas maailmajaos on erinevad inimesed, erinevad nahavärvid, meie oleme sellised, teised on sellised, kolmandad ja neljandad on veel teistsuguseid, et me oleme kõik täiesti erinevad ja me jäämeigi sellisteks ja me oleme sellised, see ei ole häbiasi, sõna otseses mõttes. Olen öelnud, et ta peaks olema väga uhke selle üle, milline ta on.

Laste läbirääkimisele suunamine. Et konflikte laste vahel ära hoida, on oluline õpetada neid pidama teistega läbirääkimisi. Kui näiteks ei suudeta omavahel mänguasja jagada, on vaja rääkida teise poolega läbi ning teha kokkulepe, et kui üks mängib ära, saab peale teda mänguasja oma le mängimiseks teine laps.

Eeskuju näitamine lastele rollimängu abil. Kui õpetaja juurde tuleb laps, kes väidab, et talle öeldi halvasti, ei võeta mängu või ei tehakse midagi muud mis talle ei meeldi, on õpetaja selleks kasutanud rollimängu. Näiteks kui last ei võeta mängu, on õpetaja end ümber lülitanud mängurolli, mille jooksul on valjuhäälselt last tunnustanud ja välja näidanud, et selle lapsega mängimine tekitab positiivseid emotsioone. Sellise tegevuse eesmärgiks on olla teistele lastele eeskujuks ning tekitada neis soovi ja huvi lapsega mängida. Lisaks on õpetaja

mängurollis olles peegeldanud, kus ta reageerib samamoodi nagu mõni laps. Selle tulemusel on lapsed aru saanud, kas selline käitumisviis on õige või vale ning kui kummaline see tegelikult on. Tänu sellele näevad lapsed end justkui kõrvalt ning õpivad oma käitumist paremini mõistma.

Õpetaja 5: /.../kui laps on kurb näiteks, et teda mängu ei võeta või kui ta ei oska suhelda, siis ma olen öelnud, et ma olen ise sinu sõber. Et kui keegi teine ei taha temaga sõber olla, siis ma lähen teiste laste kuulates seda last tunnustama ja ütlen, et mängin ise temaga ja lasen temal valida, et millega sa tahad mängida, mängime koos. Siis ma olen püüdnud hästi kõvahäälselt seda rääkida, et teised kuuleksid. Et neil tekiks soov endal ka huvi temaga mängimise vastu.

Tunnetest rääkimine lastega. Kui kellelegi on tehtud ülekohut, küsitakse lapselt/lastelt, mida tunneksid nemad mingis konkreetses olukorras, mida see laps kellelegi teisele tekitanud oli. Laps pannakse samasse olukorda, et ta mõistaks, mida teine laps võis tunda. Lapselt/lastelt küsitakse, et kas oli hea tunne nii teis(t)ele teha.

Mitte sekkumine konflikti. Paljudesse konfliktidesse ei pea õpetajad vajalikuks sekkuda. Selleks näiteks olukorrad, kus ei tehta üksteisele haiget või kus lapsed saavad iseseisvalt konflikti ennetamise või lahendamisega hakkama. Küll aga peeti oluliseks lapsi kõrvalt jälgida, olukorda hinnata ja vajadusel sekkuda, kui lapsed ei saa konfliktiga iseseisvalt hakkama. Leiti, et konfliktidesse peaks igapäevaselt võimalikult vähe sekkuma, et lapsed saaksid ise omad kogemused ning ei tekiks õpitud abitust, kus õpetaja alati sekkub ja lahendab, andmata lastele võimalust seda ise teha.

Kokkulepete meelde tuletamine lastele. Kui mõnes uues olukorras, mängus või mõnes muus olukorras tekib konflikt, on oluline lastele meelde tuletada tehtud kokkuleppeid, et nad saaksid oma käitumist muuta. Ka selle kohta saab öelda, et õpetaja ei pea otseselt sekkuma, vaid piisab kokkulepete meelde tuletamisest. Kui kokkulepped on tehtud koos lastega, on oluline lastel neid ka järgida, sest nende jõustamisel on saanud kaasa saanud rääkida ka laps ise. Seetõttu tuleb ette ka olukordi, kus mõlemad lapsed kannatasid, sest nad vaatasid kokkulepetest kõrvale. Sellisel juhul jääbki olukord lahendamata – see aitab lastel mõista, miks on kokkulepe sõlmitud – nad said mõlemad haiget.

Õpetaja 3: /.../kui on eelnevalt kokku lepitud näiteks, et me ei mängi zombide mängu või rusikamängu ja kui mõlemad saavad mingi hetk haiget, siis lihtsalt ütled, et nägid, juhtus nii. Siis see jääbki nii.

Õpetaja järjekindel suhtumine. Õpetaja on järjekindel, pidades kinni sellest, millised on reeglid ja kokkulepped lastega. Kui lapsed ei saa mänguasja jagamisega hakkama ja tekib

konflikt, paneb õpetaja nad valiku ette. Kui lapsed teda ei kuula, on sellel ka tagajärg – mänguasja ära panemine või suunamine mõne muu tegevuse juurde. Ei jäeta olukordi tähelepanuta.

Õpetaja 1: */.../tegime kindla keelu, et kui te omavahel ära ei lepi, siis teie sinna legolaua äärde mängima ei saa. Et väga konkreetne. Ja me järgisime ka seda, ei lasknudki.*

4.2 Õpetamine

Üldkategooria „õpetamine“ jagunes kuueks alakategooriaks: kehtestamine, reeglite õpetamine lastele, laste suhtlema ja küsima julgustamine, lastele näidete toomine käitumise mõistmiseks, lastele selgitamine, kuidas peaks käituma ja selgitamine, mis juhtub, kui midagi teed.

Kehtestamine. Lastele turvatunde ja rühmas korra loomiseks on oluline, et õpetaja oleks ennast kehtestav, kuid sealjuures jäädes rahulikuks. Üks õpetaja leidis, et igasugune kõva häälega rääkimine või karjumine on vastuoluline ning ei toimi. Lapsed küll kuulavad õpetaja ära, vahel ka ignoreerivad, kuid unustavad selle ja teevad uuesti seda, mille tõttu õpetaja end kehtestama pidi. Seetõttu on oluline õpetaja sõnaosavus ning hea läbirääkimisoskus.

Reeglite õpetamine lastele. Kui õpetaja on mingil põhjusel pidanud reegleid ise muutma või looma, on oluline istuda lastega kokku ning need läbi arutada ja selgitada, miks on need reeglid olulised. Kui lapsed mõistavad ning peavad neid meeles, on juba selle võrra konflikte olulisemalt vähem. Tihti kujunevadki mingid reeglid läbi tekkinud olukordade, millest pole võibolla varem lastega räägitud. Sellisel juhul peab õpetaja sekkuma ning õpetama lastele reegleid, kuidas tegelikult toimima peaks.

Õpetaja 4: */.../kui sa tahad mängu minna, et sa ei lähe. Sa küsid, et vabanda, kas ma tohin mängu tulla ja siis teised mõtleavad, et „Jaa, kui sa minu reeglitega mängid, siis võid tulla küll“. Ja siis teine tuleb, et „Kuule, et ma mängin sinu reeglitega, et ma nüüd tulen mängu“.*

Laste suhtlema ja küsima julgustamine. Kui laps tuleb õpetaja juurde murega, et keegi on talle halvasti öelnud või teinud muul viisil ülekohut, suunab ta last ise konflikte lahendama ning ütlema välja, mida nad millestki arvavad. Kui näiteks ütleb laps „nad ei mängi minuga“ soovib õpetaja lapsel teistelt küsida, mis mängu nad mängivad ja kas ta tohib mängu tulla. Kui laps ütleb, et teda kiusatakse või lüüakse, suunab õpetaja teda teistele

välja ütleva, mis talle ei meeldi. Sedasi ei pea küll õpetaja otseselt sekkuma, kuid õpetaja kõrvalise abiga õpib laps ise konflikte lahendama ilma õpetajat otseselt kaasamata.

Õpetaja 3: /.../suunan nad ise lahendama konflikte, ütleva välja, mis neile ei meeldi. Näiteks kui mind ei võeta mängu, õpetaja, nad ei mängi minuga, nad kiusavad mind, siis ma ütlen, kas sa neile oled öelnud, et sa soovid mängida, oled sa küsinud, mis mängu nad mängivad? Ja seda, et miks sind ei võeta, et võib-olla on mäng pooleli, pead ootama natukene. Ja ma suunan alati lapsi ise küsima, või kui neile ei meeldi, ütleva ka välja, et mulle ei meeldi, kuidas sa minuga praegu käitusid, kui keegi lükkas või lõi.

Lastele näidete toomine käitumise mõistmiseks. Kui rühmas tekib konflikt, sest keegi on olnud ülekohtune lapse suhtes, kes räägib teist keelt või on teise nahavärviga, on õpetaja toonud näiteid teistest rahvustest, et millised näevad välja teised ning mis keelt nad räägivad. Õpetaja annab lastele mõista, et kõik on erinevad ning ka teisest rahvusest inimesed näevad, et meie oleme neist erinevad. Seetõttu ei ole õiglane endast teistsuguseid inimesi erinevuse tõttu (või üleüldse) narrida, eemale tõrjuda või muul viisil ülekohtu teha. Mõnikord on vaja tuua lastele näiteid ka mõningatest käitumisviisidest ja nende tagajärgedest ning seejärel arutleda, et kas selline käitumine on ikka päris õige.

Lastele selgitamine, kuidas peaks käituma. Mõnikord ei saa lapsed aru, kui nad on valesti käitunud. Seetõttu on õpetaja roll märgata lapsi ning neile selgitada, mida võiks järgmine kord teha paremini või teisiti. Kuigi täiskasvanule võib tunduda see iseenesest mõistetav, ei pruugi lapsed olla oma vales käitumisest teadlikud. Seda eriti juhul, kui kodus ei pöörata sellele tähelepanu, siis ei teagi laps teada, mida ta valesti teeb.

Selgitamine, mis juhtub, kui midagi teed. Lastele on oluline selgitada, mis on nende tegude tagajärg – seda suuresti just väiksematele lastele, sest nemad veel ei tea ega saa aru, mis võib juhtuda. Näiteks õuealal liiva loopides on õpetaja lastele selgitanud, et mis juhtub, kui laps loobib teiste poole liiva. Suuremate laste puhul eeldavad õpetajad, et nad juba saavad aru ning on võimelised olukordi lahendama sõnadega.

Õpetaja 1: /.../tavaliselt on ikka vaja väikestele selgitada, mis juhtub, kui sa liiva loobid. Ja me oleme seda silmakliinikut vaadanud, et kuhu sa lähed siis kui sul silma läheb ja üldse ära ei tule. Väikeste puhul on nagu raskem see, et ta veel ei tea ja ei saa aru asjadest. Aga suuremate puhul ma eeldan, et nad juba saavad aru, et see ongi nagu nende sotsiaalne oskus, et saavad sõnadega hakkama.

4.3 Ennetamine

Et laste seas esineks vähem konflikte, on üheks oluliseks konfliktilahendusviisiks ka nende ennetamine. Selle saavutamiseks on õpetajad välja toonud erinevaid viise. Kolmanda üldkategooria „ennetamine“ neli alakategooriat on: julgustamine enda eest seisma, kokkulepete tegemine koos lastega, kokkulepete tegemise õpetamine lastele, sotsiaalsete oskuste õpetamine.

Julgustamine enda eest seisma. Intervjueeritav tõi välja, et mida vanemaks lapsed saavad, seda vähem sekkuvad õpetajad laste omavahelistesse konfliktidesse. Siinkohal on oluline lapse julgustamine enda eest seisma, et ta tuleks ise tekkinud olukordadega toime. Esmalt jälgitakse olukorda ning vajadusel minnakse lapse juurde ja öeldakse, mida võiks laps teha ega jäta teda omapead. Seda eesmärgiga, et laps poleks koolis kiusatav, vaid et ta suudaks enda eest seista ja vajadusel ka täiskasvanult abi paluda.

Õpetaja 3: /.../natuke jälgime, siis ma lähen räägin temaga ja ütlen, mis ta võiks teha, et see on nagu sekkumine. Me ei jäta kedagi omapead, aga siis ma julgustan teda enda eest seisma. Mina kasvatan niimoodi lapsi, sest ma tahan, et ta koolis ei oleks nurgas kiusatav, vaid et ta suudaks enda eest seista ja vajadusel on õpetatud ka täiskasvanult abi paluma. Üldiselt tegelikult sa sekkud kõikidesse konfliktidesse, aga samas ei paista see välja, sa reaalselt tegelikult vaatad, hindad olukorda. Ja kui sa sekkuks kohe, siis tekib õpitud abitus.

Kokkulepete tegemine koos lastega. Et lapsed peaksid kokkulepetest kinni, on vaja need koostada lastega koos. Oluline on pidada läbirääkimisi, kuulata kõik ära ning võtta kõigi arvamused arvesse. Kui kokkulepped luuakse koos lastega, on nende olulisus või põhjus ka neile arusaadavam. Vajadusel suunab õpetaja lapsi nii, et ta jõuaks sinna, millise kokkuleppeni ta tahtis nendega jõuda. Oluliseks peeti ka ühiselt kokkulepete tegemist enne uusi olukordi või käike, et lapsed teaksid, millist käitumist neilt oodatakse. Ebaefektiivseks konfliktilahendusmeetodiks peeti seda, kui enne uut olukorda jäävad kokkulepped tegemata ja konflikte hakatakse lahendama keset uut situatsiooni – lapsed peaksid ette teadma, kuidas nad peavad käituma.

Kokkulepete tegemise õpetamine lastele. Et lastel ei tekiks keset ühist mängu konflikte, suunab õpetaja neid enne mängu algust tegema kokkuleppeid selle osas, et mis rolli keegi mängus kannab. Seda peetakse eriti oluliseks siis, kui mängu satuvad kokku kaks või enam tugevate liidriomadustega last – ilma kokkulepeteta tekib kindlasti konflikt. Selleks on vajalik omavahel kokku leppida, kes on liider/mängujuht, kes mitte ning kuidas mängu

mängitakse. Tehes enne mängu ühised kokkulepped, jäävad ära ka nende puudusest põhjustatud konfliktid.

Õpetaja 3: /.../tihti võetakse mängusituatsioonides rollid, et kes on liidrid ja kes ei ole ja kui satuvad kokku kaks sellist tugevate liidriomadustega last, siis tekib kindlasti konflikt. Nad peavad omavahel kokku leppima, et kes on see mängujuht või, et mismoodi mängu mängitakse.

Sotsiaalsete oskuste õpetamine. Sotsiaalsete oskuste õpetamiseks on kasutatud erinevaid lauamänge, muinasjutte ja raamatuid. Lauamängud õpetavad tegema kokkuleppeid, koostööd, sõprussuhete loomist ning arvestama reeglite ja teiste mängijatega. Tänu sellele õpivad lapsed mõistma teiste tundeid ning samuti ka kaotust ja võitu. Muinasjutte lugedes saab läbi arutada erinevaid käitumissituatsioone, mis neis ette on tulnud. Lugeses igapäevaselt enne uneaega lastele jutustusi, arvestatakse erinevate hiljuti esinenud konfliktide või muude situatsioonidega, mille järgi valitakse ka lugu, mis oleks lastele õpetliku sisuga. Lauamängudest märgiti ära igapäevases kasutuses “Ice Cool”, “Memory” ja “Must Notsu”. Lisaks võtavad lapsed kodust mängu ise kaasa. Peale lauamängude ja raamatute räägitakse ka hommikuringis olukordadest, mis võivad mingites olukordades ette tulla ning mida peaks sellisel juhul tegema.

5 Arutelu

Uurimistöö eesmärk oli välja selgitada lasteaiaõpetajate kirjelduste põhjal, milliseid toimimisviise nad kasutavad laste vaheliste konfliktide lahendamiseks. Järgnevalt arutletakse bakalaureusetöö peamiste tulemuste üle, milleks on aluseks võetud uurimuse eesmärk ja uurimisküsimus „Kuidas kirjeldavad lasteaiaõpetajad oma toimimisviise, mille abil lahendavad nad konflikte laste vahel?“

Uurimisküsimusele saadi andmeanalüüsi abil mitmeid erinevaid vastuseid. Selleks leiti nende vahel seosed ja loodi kolm üldkategoriat, milleks olid: reageerimine konfliktile, õpetamine ja ennetamine. See tähendab, et õpetajate toimimisviisid hõlmavad endas tegevusi konfliktide ennetamiseks, oskuste õpetamiseks, et lapsed tuleksid ise konfliktidega toime või oskaksid neid vältida ning muid toimetulekuviise – kuidas nad konfliktidele reageerivad. Mujal maailmas on kasutusel mitmeid erinevaid konfliktide lahendus- või ennetusprogramme, näiteks on need laialt levinud Ameerika Ühendriikides (Sandy & Boardman, 2000). Et Eestis on 80% lasteaedadest võtnud kasutusele aktiivse programmi „Kiusamisest vabaks!“, võis tulemustest oodata Sõber Karu kasutamist laste konfliktide ennetamisel (Kiusamisest vabaks, s.a.). Autorile üllatuseks ja ka üheks erinevuseks kirjanduses esitatud ja saadud tulemuste vahel oli, et seda ega ühtki teist programmi ei maininud aga uuritavatest keegi. Siinkohal saab nende viie intervjuueeritava põhjal öelda, et nende seas on igapäevaselt levinumad muud konfliktidega toimetulekuviisid, kui kindlad programmid.

Sarnaselt Rosenthal ja Gatt (2010) uurimuses välja toodud tegevusele, et õpetajatel on vaja konfliktide lahendamisel kaasata peale asjaosaliste ka teised lapsed, selgus ka töö autori uurimuses, et sellist toimimisviisi ka rakendatakse. Konfliktide korral, kus osaleb mitu last, on oluline arutleda juhtunu üle kogu grupiga, kus õpetaja saaks kasutada konfliktilahendusvõtteid, mis aitab lastel õppida arvestama üksteise huvidega (Rosenthal & Gatt, 2010, viidatud Singer et al. 2012 j). Sellisel juhul kuulevad asjaosalised ka teiste laste arvamusi ja tundeid, mis tekkisid konflikti tunnistamise korral. Et konflikte peetakse laste jaoks kui sotsiaalseks õppetunniks, on nende kogemine neile oluline ja ei tähenda ainult halba, mida tihti ekslikult arvatakse. Nagu erinevad autorid on täheldanud, on need lastele suisa vajalikud, et konfliktid aitavad kaasa laste sotsiaalsele ja kognitiivsele arengule ning aitavad õppida reguleerima oma käitumist ja suhtlema teistega sobivalt (Aram & Shlak, 2008; Shantz, 1987). Ka Clarke jt (2017) on oma uurimuses öelnud, et konfliktid on laste jaoks hea

ja loomulik võimalus omandada sotsiaal-emotsionaalseid oskused. Küll aga oleneb laste õpikoht konfliktis või selle järgselt nendest endist, valitsevatest emotsioonidest, õpetaja reaktsioonist/toimimisviisist ja konfliktist endast. Sellisteks õppetundideks on mõningate laste vaheliste konfliktide korral õpetajad jäänud neisse sekkumata. Uurimusest selgus, et õpetajad ei sekku väiksematesse omavahelistesse konfliktiolukordadesse, nagu näiteks vanemate laste konfliktidesse või olukordadesse, kus ei tehta üksteisele haiget. Õpetaja annab lastele võimaluse saada omad kogemused ning võimaluse lahendada tekkinud konfliktid iseseisvalt. Õpetajad kinnitasid ka Clarke jt (2017) seisukohta, et lastele vajalik on pakkuda omapoolset tuge kui nad seda vajavad, kuid alati ei peagi kõik olukorrad saama lahendatud. Seda täheldati just konfliktide korral, mille on põhjustanud lapse erivajadus, mil laps ei oskagi teisiti käituda. Intervjueeritavad tõid välja ka seda, et tihti on vaja õpetajal viia konfliktist emotsionaalne laps olukorrast eemale rahulikumasse keskkonda, lasta tal rahuneda ning kui laps on valmis, pidada temaga individuaalne vestlus, et rääkida lahti see olukord/konflikt, mis just aset leidis ning millest oli see tingitud. Eesmärgiks on lapsega olukorrad läbi arutada, et leida konflikti tekkimise põhjus ning mis saaks järgmisel korral teisiti või paremini teha. Sedasi proovivad õpetajad panna last oma käitumist ja olukorda mõistma, et edaspidiseid konflikte selle abil vältida.

Omandades vajalikud sotsiaalsed oskused, vähenevad ka konfliktid laste vahel (Koglin & Petermann, 2011; Miller & Almon, 2009). Seetõttu tegelevad õpetajad aktiivselt nende oskuste õpetamise ja arendamisega. Autori töö uurimusest tuli välja, et õpetajad peavad oluliseks rääkida lastega tunnetest. Öelda, mida tunneb õpetaja kui laps midagi teeb ning küsib ka lapse või „kannatanu“ käest, et mida tema tunneb, kas oli hea tunne nii teha/et ta sulle nii tegi jpm. Et teiste tunnetest aru saada, on õpetajad välja toonud veel erinevaid meetodeid. Näiteks on rühmas lastele lisaks mänguasjadele lubatud mängimiseks ka lauamängud. Ka Singer ja De Haan (2007) on öelnud, et mängud on tõhusad viisid erinevate oskuste õppimiseks, sest nendega õpivad lapsed sotsiaalseid suhteid, reegleid (ja neid koostama) ja jagamist. Intervjueeritav lisas veel, et lauamänge mängides õpivad lapsed tundma ka võitu ja kaotust ning tegema kokkuleppeid, et mäng toimiks ning ei tekiks konflikte. Ka koolieelse lasteasutuse riikliku õppekava (2008) 6-7-aastaste laste eeldavates mänguoskustes on välja toodud oskus tunda rõõmu võidust ja taluda kaotust mängus, mida saab edukalt omandada, mängides ühiselt lauamänge või muid võistlusmänge.

Öeldakse, et õppimine käib läbi mängu. Seetõttu on õpetajad ühe toimimisviisina konfliktide korral välja toonud rollimängu, mille efektiivsust kinnitavad ka Niilo ja Kikas (2008). Rollimängud aitavad lastel õppida üksteisega suhtlema, teha koostööd, arendada

loovust, mõtlemist ja sotsiaalseid oskuseid. Nagu on välja toodud ka koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekava sotsiaalsete oskuste valdkonna all (2008), on 6-7-aastaste eeldatavate oskuste seas ka oskus mõista, et inimesed on erinevad. Siinkohal saab öelda, et rollimängud on efektiivne viis selle õpetamiseks, sest rollimängude abil õpib laps nägema maailma läbi teise silmade, tutvudes teiste vaatenurkadega (Niilo & Kikas, 2008). Rollimängude kohta saab öelda, et tegemist on konflikte ennetava toimimisviisiga, mis arendab laste sotsiaalseid-, enesekohaseid- ja ka mänguoskuseid.

Töös eelnevalt välja toodud „Imago“ meetodi põhimõtte oli arendada laste sotsiaalseid oskuseid ning luua lasteaias turvatunnet, suunates lapsed peale konflikti teket pidama dialoogi. Dialoogi pidamise eesmärk oli aga kuulata teineteise mõtteid ja tundeid, mille abil aitab lastel paremini mõista iseend ja teisi, mis pani last nii käituma või tundma konflikti tekkides (Aram & Shlak, 2008). Et autori töö uuritavad õpetajad märkisid samuti ära laste dialoogile suunamine peale konflikti, võib öelda, et tegemist on efektiivse toimimisviisiga, mille abil on õpetaja juhendamisel võimalik arendada laste suhtlemisoskusi eakaaslastega (Aram & Shlak, 2008).

Kokkuvõtteks saab öelda, et õpetajate kasutatavaid toimimisviise on sarnaselt kirjeldatud mitmetest teaduslikes artiklites. Õpetajate poolt kirjeldatud toimimisviise ning nende staaži lasteaiaõpetajana arvesse võttes võib eeldada, et sellised meetodid on kujunenud välja kogemusega. Et lasteaedades ja rühmades on lapsed erinevad, on lasteaiaõpetajatel võimalus tutvuda erinevate lähenemisviisidega konfliktide lahendamisele, mistõttu võivad saadud tulemused olla neile kasulikud.

Töö piiranguks võib pidada autori vähest kogemust intervjuerimisel, mille tõttu oli intervjuudest saadud info mõne puhul vähene.

Antud teemat saaks edasi uurida viisil, kui uurija koguks andmeid intervjuude kõrvalt ka vaatluste abil, et näha, mida õpetajad igapäevaselt ka reaalselt kasutavad. Lisaks saab uurida, millisel viisil mõjuvad õpetaja toimimisviisid laste oskustele lahendada konflikte.

Tänu sõnad

Täna kõiki viite Tartu koolieelse lasteasutuse õpetajat, kes olid nõus vastama küsimustele ja aitama kaasa antud töö valmimisele. Samuti täna pere, toetavaid kursusekaaslaseid ja juhendajat, kes oli ääretult abivalmis ning olemas pea alati aitama, kui vajasin abi töö kirjutamisel.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Anne Järving /allkirjastatud digitaalselt/ 21.05.2019

Kasutatud kirjandus

- Adalbjarnardóttir, S. (1999). Tracing the Developmental Processes of Teachers and Students: A Sociomoral Approach in School. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 43(1), 57-79.
- Alumäe, Tanel; Tilk, Ottokar; Asadullah. "Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech" *Baltic HLT 2018*.
- Aram, D., & Shlak, M. (2008). The Safe Kindergarten: Promotion of Communication and Social Skills Among Kindergartners. *Early Education and Development*, 19(6), 865-884.
- Bakeman, R., & Brownlee, J. R. (1982). Social Rules Governing Object Conflicts in Toddlers and Preschoolers. In K. H. Rubin & H. S. Ross (Eds.), *Peer relations and social skills in childhood* (pp. 99-111). New York: Springer.
- Blank, J., & Schneider, J. J. (2011). 'Use Your Words:' Reconsidering the Language of Conflict in the Early Years. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 12(3), 198-211.
- Bowman, B., Donovan, M. S., & Burns, M. S. (Eds.). (2001). *Eager to Learn: Educating Our Preschoolers*. Washington, DC: National Academy Press.
- Broadhead, P. (2009). Conflict Resolution and Children's Behaviour: Observing and Understanding Social and Cooperative Play in Early Years Educational Settings. *Early Years*, 29(2), 105-118.
- Browning, L., Davis, B., & Resta, V. (2000). What do you Mean "Think Before I act"? Conflict Resolution with Choices. *Journal of Research in Childhood Education*, 14(2), 232-238.
- Cacciatore, R. (2015). Agressiivsuse astmed. *Astmeilt libisemine* (lk 89-96). Tallinn: Menu Kirjastus.
- Cairns, E. (1996). *Children and Political Violence*. Cambridge: Blackwell Publishing.
- Chen, D. W. (2003). Preventing Violence by Promoting the Development of Competent Conflict Resolution Skills: Exploring Roles and Responsibilities. *Early Childhood Education Journal*, 30(4), 203-208.
- Chen, D. W., Fein, G. G., Killen, M., & Tam, H. P. (2001). Peer Conflicts of Preschool Children: Issues, Resolution, Incidence, and Age-Related Patterns. *Early Education & Development*, 12(4), 523-544.
- Clarke, L., McLaughlin, T. W., & Aspden, K. (2017). Promoting Learning During Toddlers' Peer Conflicts. *Early Years*, 1-14.

- Cummings, E. M., Iannotti, R. J., & Zahn-Waxler, C. (1989). Aggression Between Peers in Early Childhood: Individual Continuity and Developmental Change. *Child Development*, 60(4), 887-895.
- Denham, S. A. (2006). Social-Emotional Competence as Support for School Readiness: What is it and How do We Assess it? *Early Education & Development*, 17(1), 57-89.
- Hendrix, H. (1990). *Getting the love you want: A guide for couples*. New York: Perennial Library.
- Heydenberk, W., & R. Heydenberk. (2007). More Than Manners: Conflict Resolution in Primary Level Classrooms. *Early Childhood Education Journal*, 35(2), 119-126.
- Huesmann, L. (1986). Psychological Processes Promoting the Relation Between Exposure to Media Violence and Aggressive Behavior by the Viewer. *Journal of Social Issues*, 42(3), 125-139.
- Izard, C., Fine, S., Schultz, D., Mostow, A., Ackerman, B., & Youngstorm, E. (2001). Emotion Knowledge as a Predictor of Social Behaviour and Academic Competence in Children at Risk. *Psychological Science*, 12(1), 18-23.
- Jordan, D. W., & Le Metais, J. (1997). Social Skilling Through Cooperative Learning. *Educational Research*, 39(1), 3-21.
- Keltikangas-Järvinen, L., & Kangas, P. (1988). Problem-Solving Strategies in Aggressive and Nonaggressive Children. *Aggressive Behavior*, 14(4), 255-264.
- Killen, M., & de Waal, F. B. M. (2000). The Evolution and Development of Morality. In F. Aureli & F. B. M. de Waal (Eds.), *Natural conflict resolution* (pp. 352-372). Berkeley, CA, US: University of California Press.
- Kiusamisest Vabaks (s.a.). Külastatud aadressil <http://kiusamisestvabaks.ee/>
- Koglin, U., & Petermann, F. (2011). The Effectiveness of the Behavioural Training for Preschool Children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 19(1), 97-111.
- Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008). *Riigi Teataja I 2008*, 23, 152. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/12970917>
- Maccoby, E. E. (1990). Gender and Relationships: A developmental Account. *American Psychologist*, 45(4), 513-520.
- Miller, E., & Almon, J. (2009). *Crisis in the Kindergarten*. Külastatud aadressil <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504839.pdf>

- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P. A. (2001). *Sex Differences in Antisocial Behavior: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- National Association for the Education of Young Children (NAEYC) (2009). *Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs Serving Children from Birth through Age 8*. Külastatud aadressil <https://www.naeyc.org/sites/default/files/globally-shared/downloads/PDFs/resources/position-statements/PSDAP.pdf>
- Niilo, A., & Kikas, E. (2008). Mäng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas* (lk 120-136). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Phillipsen, L. C., Bridges, S. K., McLemore, T. G., & Saponaro, L. A. (1999). Perceptions of Social Behavior and Peer Acceptance in Kindergarten. *Journal of Research in Childhood Education*, 14(1), 68-77.
- Salvas, M.-C., Vitaro, F., Brendgen, M., Dionne, G., Tremblay, R. E., & Boivin, M. (2014). Friendship Conflict and the Development of Generalized Physical Aggression in the Early School Years: A Genetically Informed Study of Potential Moderators. *Developmental Psychology*, 50(6), 1794-1807.
- Sandy, S. V., & Boardman, S. K. (2000) The Peaceful Kids Conflict Resolution Program. *International Journal of Conflict Management*, 11(4), 337-357.
- Shantz, C. U. (1987). *Conflicts between children*. *Child Development*, 58(2), 283-305.
- Singer, E., & De Haan, D. (2007). Social Life of Young Children: Co-construction of Shared Meanings and Togetherness, Humor and Conflicts in Child Care Centers. Saracho, O. N. & Spodek, B. (Eds.) *Contemporary Perspectives on Social Learning in Early Childhood Education* (pp. 279-303). Charlotte: IAP.
- Singer, E., Van Hoogdalem, A-G., De Haan, D., & Bekkema, N. (2012). Day Care Experiences and the Development of Conflict Strategies in Young Children. *Early Child Development and Care*, 182(12), 1661-1672.
- Snyder, J., Schrepferman, L., McEachern, A., Barner, S., Johnson, K., & Provines, J. (2008). Peer Deviancy Training and Peer Coercion: Dual Processes Associated with Early-onset Conduct Problems. *Child Development*, 79(2), 252-268.
- Tamm, A., Tõugu, P., & Tulviste, T. (2014). The Influence of Individual and Situational Factors on Children's Choice of a Conflict Management Strategy. *Early Education and Development*, 25(1), 93-109.

Wohlwend, K. E. (2007). Friendship Meeting or Blocking Circle? Identities in the Laminated Spaces of a Playground Conflict. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 8(1), 73-88.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anne Järving,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lasteaiaõpetajate kirjeldused oma toimumisviisidest laste konfliktide korral“,

mille juhendaja on Heiki Krips,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anne Järving
21.05.2019